

JULIUS WELLHAUSEN
DIE DENKE VAN 'N OU-TESTAMENTIKUS

deur

GIDEON JOHANNES SERFONTEIN

Voorgelê ter vervulling van die vereistes vir die graad

Philosophiae Doctor

in die vak

Ou Testament

aan die

Universiteit van Pretoria

PROMOTOR: Prof. JH Le Roux

November 2011

BEDANKINGS

Ek wil graag die volgende persone en instansies bedank vir die besondere bydrae tot die voltooiing van my studies:

- My promotor, professor Jurie le Roux. Hy was die persoon wat my 'n liefde vir die Ou Testament gegee het. Ek wil hom bedank vir sy geduld, vriendskap en die ure wat hy aan my bestee het. Sy leiding en voorbeeld was vir my 'n inspirasie en dit was 'n groot voorreg om hierdie studie onder sy promotorskap te kon voltooi.
- Die Universiteit van Pretoria vir die beurs wat aan my toegestaan is sodat ek hierdie studie kon voltooi.
- Vir die NG Gemeente Vaalpark vir die geleentheid en finansiële ondersteuning gedurende my studiejare.
- Vir my ouers, kinders en vriende wat my ondersteun en aangemoedig het, met boodskappe, versies en gebede.
- Vir die volgende persone wat gehelp het met die taalversorging:
 - My kollega, dominee Danie Pretorius wat my studie deurgelees het en spelfoute en ander taalfoute gekorrigeer het en baie van my take in die gemeente oorgeneem het sodat ek hierdie studie kon voltooi;
 - Mevrouw Marina van Wyk wat op baie kort kennisgewing haar tyd opgeoffer het om te help met die taalversorging en uitleg;
 - My pa wat ook in 'n rekordtyd die studie moes deurlees en soek vir spelfoute.
- Aan my vrou Antjie, baie dankie vir jou ondersteuning, bystand, hulp en opoffering oor hierdie laaste aantal jare. Jou aandeel sal ek nooit vergeet nie en ek dra hierdie studie aan jou op.

ABSTRACT

Julius Wellhausen is known as the father of the *Classical form of the source hypothesis*. The purpose of this thesis is to examine Wellhausen's life, his greatest works and his influences on the study of the Pentateuch, including observing the process that paved the way for him to become the bearer of this title. Lastly, whether his source hypothesis has any relevance with the study of the Pentateuch in this day and age will also be answered.

In the first chapter the role of Old Testament, critics like Spinoza, Simon, Astruc, De Wette, Hupfeld, Reuss, Kuenen and Graf will be examined. They all played a part in establishing the source hypothesis to which Wellhausen gave its final form. The era of the Enlightenment got momentum in the beginning of the nineteenth century. This movement also played a major role in creating the environment in which a critical examination of the Bible and its sources could be done. Wellhausen was influenced by this new way of thinking and was helped by the findings of other Old Testament critics that preceded him.

In chapter two, his student life and the role of his teacher Heinrich Ewald will be examined. One of Wellhausen's aims was to write a history of Israel. To execute this he required sources. In chapter three, the first chapter (Genesis) of his book, *Die Composition des Hexateuchs* will be examined to get an idea of the method he used in the recognition, grouping and dating of the sources. The sources he identified in Genesis were the Yahwist, Elohist, Jehovist and Q (book of the four covenants and later called the Priestly source).

Wellhausen used these sources to construct a history of Israel. In Chapter four an examination of his *Geschichte Israels* up to the beginning of the Christian era will be done. His greatest work was most certainly, his *Prolegomena zur Geschichte Israels* and in chapter five this masterpiece will be examined with special emphasis on the first part, namely *Geschichte des Kultus*.

After Wellhausen has compared the different sources with each other, he came to certain conclusions. During the religion of Israel there was a development that can be traced from the earlier sources of the Yahwist(J), Elohist(E) to Deuteronomy(D) and finally to the Priestly Source(P). Early sources indicate that the worship of Israel was a spontaneous and free willing act. There were no rules regarding the place of worship, sacrifice, the sacred feasts and the clergy. In Deuteronomy this have now changed and laws were introduced regarding these aspects which the Israelites should adhere to. In the Priestly Source these laws are now assumed. From the outcome of these findings, it was clear for Wellhausen that the Priestly Source is the youngest of the sources. Therefore P should be dated in the exile or post-exilic period.

Chapter six is a summary of Wellhausen's source hypothesis and how his source hypothesis assisted other scholars during their own research and findings. This study will close with a modern view on his source hypothesis and its relevance for today.

Keywords

Wellhausen
Source criticism
Source hypothesis
Literary criticism
Pentateuch
Hexateuch
Yahwist
Jehowist
Priestly Source
History of Israel

INHOUDSOPGAWE

BEDANKINGS	i
AFKORTINGS	vii
Inleiding	1
HOOFSTUK 1: VOORBEREIDINGS	6
1.1 Inleiding	6
1.2 Die kleredrag word ontwerp en gemaak	6
1.2.1 Vanaf die tradisie tot by Richard Simon	6
1.2.2 Die eerste treë na 'n bronneteorie	9
1.2.3 Verdere treë na 'n bronneteorie	11
1.2.3.1 Vroeë bronneteorie	12
1.2.3.2 Die fragmentteorie	12
1.2.4 Vanaf De Wette tot by die Hupfeld	13
1.2.5 Die Rol van Reuss, Vatke, George, Kuenen en Graf	17
1.3 Die dekor word gebou	25
1.3.1 Die era wat alles verander het	25
1.3.1.1 Die politieke verandering in Duitsland	26
1.3.1.2 Die klem word nou op geskiedenis gelê	28
1.3.1.3 Die invloed op die teologie	29
1.4 Opsommende aantekening	33

HOOFSTUK 2: BEDRYF EEN – DIE ONTNUGTERING 35

2.1 Inleiding	35
2.2 Die beginjare	35
2.3 Wellhausen se ontnugtering	36
2.4 Die rol van Georg Heindrich Ewald (1803-1875)	40
2.4.1 Ewald se standpunt	41
2.4.2 Die boek wat alles begin het	42
2.4.3 Die breuk	49
2.5 Wellhausen se akademiese loopbaan begin	52
2.6 Opsommende aantekeninge	53

HOOFSTUK 3: BEDRYF TWEE – 'n STERK FONDAMENT

WORD GELê 55

3.1 Inleiding	55
3.2 'n Monumentale werk : Die Composition des Hexateuchs	56
3.2.1 Genesis 1-11 : Die oergeskiedenis	59
3.2.1.1 Die oudste verhaal word ingevoeg	60
3.2.1.2 Die vloed verhaal word uitgebrei	64
3.2.1.3 'n Laslappie geslagsregister	67
3.2.2 Abraham en Isak	69
3.2.2.1 'n Duidelike Elohistiese handtekening	71
3.2.2.2 'n Duidelike Jahwistiese handtekening	73
3.2.2.3 Die vermenging van die Jahwis en Elohis	75
3.2.2.4 Die groeiproses van die Jahwis en die Elohis na die Jehowis	76
3.2.2.5 Waar pas Genesis 14 dan in?	78
3.2.2.6 Abraham en Sodom en Gomorra	79
3.2.2.7 Isak se kort verhaal	80
3.2.3 Jakob en Esau	82

3.2.3.1	Jacob se jeug in sy ouerhuis	82
3.2.3.2	Jacob bly by Laban : Genesis 29:1-30 :24	87
3.2.3.3	Jacob keer terug : Genesis 30:25-31 : 55	89
3.2.3.4	'n Angstige ontmoeting : Genesis 31:55-33 : 17	94
3.2.3.5	Juda se bloedskande met Tamar : Genesis 36, 38	98
3.2.4	Josef en sy broers : Genesis 37, 39-50	100
3.2.4.1	Josef word na Egipte geneem : Genesis 37:2b-36, 39:1	102
3.2.4.2	Josef se lot in Egipte : Genesis 39:2-23	104
3.2.4.3	Josef in die gevangenis : Genesis 40	105
3.2.4.4	Josef verklaar die drome van Farao en ontmoet sy broers : Genesis 41-42	106
3.2.4.5	Josef se broers gaan weer na Egipte : Genesis 43-44	106
3.2.4.6	Josef maak homself bekend en Jacob vertrek na Egipte : Genesis 54:1-46 : 107	108
3.2.4.7	Jacob in Egipte : Genesis 46:6-50	109
3.3	Opsommende aantekeninge	111
3.3.1	Die Jahwis (J)	112
3.3.2	Die Elohis (E)	112
3.3.3	Die <i>Vierbundesbuch</i> (Q)	113
3.3.4	Die Redakteurs (R)	113

HOOFTUK 4: DERDE BEDRYF – 'n STEWIGE VESTING WORD GEBOU

4.1	Inleiding	117
4.2	Die <i>Gesichte Israels</i> 1	117
4.2.1	Die begin van die nasies	118
4.2.1.1	Waar begin Israel se godsdiens?	121
4.2.1.2	Die aanbidding van Jahwe	122
4.2.1.3	Israel se godsdiens van monoteïsties	125

4.2.2 Die vestiging in Palestina	126
4.2.2.1 Josua se intogverhaal	127
4.2.2.2 Rigters se intogverhaal	128
4.2.3 Die vestiging van die koningkryk en die eerste drie konings	131
4.2.4 Van Jerobeam I tot en met Jerobeam II	136
4.2.5 God, die wêreld en die lewe van die mens in ou Israel	139
4.2.6 Die val van Samaria	143
4.2.7 Die val van Juda	147
4.2.8 Die profetiese reformasie	152
4.2.9 Jeremia en die val van Jerusalem	155
4.2.10 Ballingskap en die herstel	157
4.2.11 Judaïsme en die Christendom	161
4.3 Opsommende aantekeninge	164
HOOFSTUK 5: BEDRYF VIER – DIE BOUWERK WORD VOLTOOI	167
5.1 Inleiding	167
5.2 Die Prolegomena Zur Geschichte Israels	168
5.2.1 Die geskiedenis van die godsdienste van Israel	169
5.2.1.1 Die plekke waar aanbid is	169
5.2.1.2 Die offers	180
5.2.1.3 Die heilige feeste	186
5.2.1.4 Die priesters en die Leviëte	195
5.2.1.5 Die vergoeding van die tempel amptenare	209
5.2.2 Die geskiedenis van tradisie	216
5.2.3 Israel en Judaïsme	217
5.3 Opsommende aantekeninge	220

HOOFSTUK 6: DIE NALATENSKAP EN KRITIEK	222
6.1 Inleiding	222
6.2 Die Nalatenskap van Wellhausen	223
6.2.1 Die bydrae van Wellhausen tot die studie van die Ou Testament	225
6.3 Die invloed van Wellhausen se bronneteorie	230
6.3.1 Persone wat die bronnekritiek as basis gebruik het vir hulle eie teorieë	231
6.4 Wellhausen se bronneteorie word gekritiseer	238
6.5 Samevattende opmerkings	249
6.6 Waar staan ons vandag en wat is die pad vorentoe?	251
ADDENDUM A	258
ADDENDUM B	275
ABSTRACT	276
KEYWORDS	277
LITERATUURLYS	278

AFKORTINGS

- A** Grundschrift/basisgeskrif/ouer Elohis
B Jonger Elohis
C Jahwis
D Deuteronomis
Deut. Deuteronomium
E Elohis
E₁ Eerste Elohis
E₂ Tweede Elohis
Eks. Eksodus
Gen. Genesis
HTR Harvard Theological Review
J Jahwis
JBL Journal of Biblical Literature
JE Jehowis
Jos. Josua
JSOT Journal for the study of the Old Testament
Kon. Konings
NAV Nuwe Afrikaanse vertaling
n.C. Na Christus
NGTT Nederduits-Gereformeerde Teologiese Tydskrif
Num. Numeri
OTE Old Testament Essays
OAV Ou Afrikaanse vertaling¹
P Priestergeskrif
p Bladsy/pagina
Q Vier verbondsboeke/ Vierbundesbuch/ Quator

¹ Die OAV sal gebruik word in aanhalings omdat dit maklike direk met die Hebreeus vergelyk kan word, behalwe waar dit anders vermeld word.

R Redakteur van bronne

red. Redakteur

reds. Redakteurs

RGG Religion in Geschichte und Gegenwart

Teo Teologies

TRE Theologische Realenzyklopädie

v. Vers

v.C. Voor Christus

VT Vetus Testamentum

ZAW Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft

Inleiding

'n Snerpende winterswind ruk aan die takke en handevol dooie blare word teen die grensmuur van die begraafplaas buite Göttingen, Duitsland vasgewaai. Aan die westekant van die begraafplaas staan 'n klein groepie mense stil in 'n sirkel om 'n oop graf. Hulle is geklee in dik jasse, serpe en musse om hulle teen die ysige wind te beskerm. Dit is doodstil as die houtkis met die eenvoudige bossie blomme daarop stadig in die donker graf afsak. Die enigste geluid wat gehoor word as die geloei van die wind nou en dan bedaar, is die geskuur van toue teen die kis wat stadig deur 'n paar mans in die graf laat sak word.

Uiteindelik kom die kis tot stilstand. Die toue word losgewikkel en opgetrek. “Stof is jy en tot stof sal jy terugkeer” sê die predikant en daarmee kom die amptelike verrigtinge by die graf tot 'n einde. Familie en vriende betoon 'n laaste huldeblyk deur blomblare en 'n paar korreltjies sand op die kis in die graf te strooi. So word afskeid geneem van 'n geliefde eggenoot, familielid, vriend en 'n legende in wording. Min mense het die begrafnis bygewoon van Julius Wellhausen, oorlede op 7 Januarie 1918 (Graf 2005:1386) in die ouderdom van 73 jaar, 7 maande en 21 dae. Sy eggenoot, Marie Wellhausen, dogter van Heinrich Limpricht, 'n apteker en later professor in organiese chemie by die Universiteit van Greifswald in Duitsland, is die enigste naasbestaande (Smend 1982:6). Uit haar en Wellhausen se huwelik van 41 jaar is daar nie kinders gebore nie (Smend 1991:168) en vir die Wellhausenegpaar was hul kinderloosheid altyd 'n teer saak gewees.

Die feit dat die begrafnis van haar eggenoot, Julius Wellhausen, deur so min mense bygewoon is, het vir Marie lank daarna steeds gehinder. Het die al feller wordende oorlog in Europa, en gepaardgaande oorlogsverklaring deur die Verenigde State van Amerika op 6 April 1917 teen Duitsland, moontlik iets daarmee te doen gehad? (Jamieson 1972:129). Kon 'n ander rede vir die swak bywoning dalk wees dat Wellhausen se universiteitskollegas en ander kerklui bekommerd was dat hul teenwoordigheid by sy begrafnis die indruk kon skep dat hulle sy standpunte,

bevindings en uitsprake kondoneer? Miskien was hulle bang dat hulle dieselfde kritiek en vooroordele sou ervaar wat Wellhausen in sy leeftyd moes verduur.

Vir die groepie by die graf was Julius Wellhausen nie 'n ikoon of 'n wêreldbekende figuur nie, maar bloot 'n gewone man en 'n vriend met wie hulle 'n lewe gedeel het. Ook Marie Wellhausen het nie haar man beskou as iemand wat later die titel sou kry as een van die mees briljantste teoloë van sy tyd nie - dit is onwaarskynlik dat sy al sy dokumente en notas na sy dood sou verbrand het as dit wel die geval was (Smend (1982:4). Die histories-kritiese manier waarop Julius Wellhausen die Bybel en spesifiek die Ou Testament hanteer het, was vir die kerk en sekere teoloë 'n steen des aanstoots. Hulle het aangevoer dat hy die gesag van die Bybel onder verdenking plaas met sy aansprake dat die Bybel nie goddelik geïnspireer is nie. Veral konserwatiewe teoloë soos Franz Delitzsch en August Dillmann het hom hewig gekritiseer (Smend 2007:97).

Wellhausen het die tradisionele siening en interpretasie van die Heksateug geweeg en te lig bevind. Dit het daartoe gelei dat hy geëtiketteer is as 'n moeilikheidmaker en van godslastering aangekla is. Die beskuldiging dat hy gepoog het om die Bybel te diskrediteer, was egter nooit Wellhausen se bedoeling nie. Al wat hy wou doen, was om 'n geskiedenis van Israel te skryf. Hierdie proses het bronne asook die manier waarop dit gebruik is om die Heksateug te vorm wat aanleiding gegee het tot baie van sy werk. (Brueggemann 1982:15). Dit is die identifisering van bogemelde bronne asook die manier waarop dit gebruik is om die Heksateug te vorm, wat aanleiding gegee tot baie van sy werk. Sy teorie oor die bronne van die Pentateug het die finale paradigmaskuif bewerkstellig wat tot diep in die twintigste eeu die basis van studie ten opsigte van die Pentateug geword het. Nicholson (2006:95) sê: *As late as the early 1970s, that is, virtually a century after Wellhausen's presentation of it, the Documentary Theory of the composition of the Pentateuch remained firmly in place among the majority of Old Testament scholars.* Wellhausen se bevindings en die chronologiese volgorde waarin hy die bronne J-E-D-P gerangskik het, het aanleiding gegee tot sy latere titel as “die vader van die Klassieke bronneteorie” of *Classical form of the source Hypothesis* (Campbell et al 1993:5).

Wat Julius Wellhausen in teenstelling met ander teoloë vermag het, was om die bronne in die Heksateug teks vir teks te identifiseer. Hy het aangedui waar die raakpunte tussen die bronne is en wat die redakteurs se rol in die bymekaarbring van hierdie bronne was. Hy het daarin geslaag om al die bydraes van geleerdes voor hom asook die van sy tydgenote op te som in een samevattende teorie. R. Boer (2005:349) skryf dat Wellhausen se naam in die Ou-Testamentiese wetenskap die volgende betekenis het: *The first moment when all that existing biblical research in nineteenth-century Germany came together in a brilliant and stimulating synthesis*. Hy het die bronne met datums verbind en sodoende bewys waarom Reuss, Kuenen en Graf korrek was om die priesterlike bron as die laaste en jongste bron te identifiseer (Wellhausen 2004:12;17-18).

Die wordingsgeskiedenis van die Heksateug toon op ironiese wyse vele ooreenkomste met die metode wat Wellhausen gevolg het om sy eie standpunte tot 'n finale teorie te verfyn. Dit word vandag algemeen aanvaar dat Genesis asook die Pentateug nie slegs een outeur het nie. Netso was Wellhausen nie alleenuitvinder en ontdekker van die bronne in Genesis nie (vir die voorlopers van Wellhausen wat reeds verskillende bronne raakgesien het, vgl. Otto 2011:3-4). Hy was wel die persoon wat die kritiek teen die bestaande paradigma in een logies beredeneerde teorie uiteengesit het. Vervolgens word Julius Wellhausen vandag algemeen beskou as die vader van die klassieke vorm van die bronneteorie (vir 'n kort opsomming van bronneteorie vgl. Alter 1996:xl-xli).

Wellhausen het nie in sy leeftyd die erkenning gekry wat hy verdien het nie. Net soos ander pioniers op verskillende terreine voor hom, het hy 'n eensame pad bewandel. Sy enorme bydrae tot die studie van die Ou Testament is eers na sy dood werklik erken en waardeer. Julius Wellhausen kan met reg 'n legende in die Ou-Testamentiese wetenskap genoem word en die invloed van sy nalatenskap sal vir nog baie jare geld.

In hierdie werk gaan die lewe van Julius Wellhausen metafories gelykgestel word aan die opvoering van 'n toneelstuk. Voordat 'n toneelstuk op die planke gebring kan word, moet daar eers 'n groot mate van voorbereiding plaasvind.

Twee essensiële bestanddele van enige toneelstuk is die dekor en die kleredrag (kostumering). Dekor is belangrik aangesien dit die konteks en agtergrond - die ruimte - van die toneelstuk daarstel. Die ontwerp van die kleredrag en hulpmiddels (rekwisiete) plaas die toneelstuk binne 'n bepaalde tydsmilieu. Die akteurs in die toneelstuk dra egter niks by tot die skep van die dekor of die kleredrag nie. Hulle rol is om bloot binne die konteks van die drama, geloofwaardig op te tree.

Die metaforiese toepassing van bogemelde toneelmatige aspekte op die lewe van Julius Wellhausen is dan: die agtergrond van die negentiende eeu is die dekor; sy bronne (nalatenskap) en die bronne van die ander wetenskaplikes wat hom voorafgegaan het, is die kleredrag en hulpmiddels. Julius Wellhausen as hoofkarakter in die toneelstuk dra niks by tot die tydruimtelike milieu nie; hy is bloot binne hierdie raamwerk geplaas (gebore) en dit het 'n bepalende invloed in sy lewe. Hy is onlosmaaklik deel van daardie konteks, net soos 'n akteur wat nie buite die konteks van die toneel waarbinne hy/sy optree, kan beweeg nie. Die kleredrag en hulpmiddels word deur die akteur gebruik om sy rol te vertolk. Op dieselfde wyse kon Wellhausen slegs met die bronne tot sy beskikking sy rol in die opvoering van sy lewe en die geskiedenis vertolk.

Daar was 'n paar deurslaggewende momente wat Julius Wellhausen se denke en eindelijk sy lewe, in 'n nuwe rigting gestuur het. Hierdie momente is geïnspireer deur bepaalde mense wat 'n enorme bydrae gelewer het tot sy siening van en benadering tot die Ou Testament. Die bydraes van hierdie mede-akteurs of newekarakters het die konteks geskep vir Wellhausen se meesterlike vertolking van die hoofkarakter (protagonis) in hierdie drama.

Gewoonlik verskyn daar na afloop van 'n toneelstuk resensies wat die bepaalde stuk asook die spel van die akteurs, prys of kritiseer.

Julius Wellhausen se teorie was vir byna 'n eeu deur die meeste geleerdes hoog aangeslaan, synde die beste benadering te wees ten einde die Pentateug te verstaan. Dit het 'n "n bepalende invloed opsy lewe gehad. (vgl. p242).

Vanaf 1970 is die bronneteorie as vernaamste benadering ten opsigte van die bestudering van die Pentateug uit verskeie oorde fel gekritiseer en die geldigheid daarvan selfs in twyfel getrek.

As Wellhausen se lewe bestudeer word, word daar gou opgemerk dat hy nie soseer die persoon was wat die bronne ontdek en geïdentifiseer het nie. Sy unieke bydrae was sy vermoë om die groter geheel te sien en daarvolgens die insigte van ander teoloë saam te snoer om 'n logies-beredeneerde teorie vir die ontstaansgeskiedenis van die Pentateug daar te stel (Otto 2011:3-4).